

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь - Бакалавр

**«РОЗВИТОК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦІЇ У ФІЛОСОФСЬКІЙ
СПАДЩИНІ МІШЕЛЯ ФУКО»**

Виконав: студентка 4-го року навчання
Спеціальності 052 Політологія
Бандура Дар'я Олександрівна

Керівник
Голіченко Тетяна Самійлівна
Кандидат філософських наук, доцент

Бакалаврська робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____
«__» _____ 2022 р.

Київ – 2023 р.

План

Вступ.....	с. 3 – 5
1. Поняття влади суспільної дисципліни в роботі Мішеля Фуко	с. 6
1.1 Чому поняття та образи «пенітенціарна система» постали в думках Мішеля Фуко.....	с. 6 - 9
1.2 Влада та суспільна дисципліна в роботі Мішеля Фуко.....	с. 9 - 17
2. Характеристики системи Покарань у роботі Мішеля Фуко.	с. 18
2.1 Розвиток пенітенціарної системи Франції.....	с. 18 - 27
2.2 Поняття в'язниці в роботі Мішеля Фуко «Наглядати і карати: народження в'язниці».....	с. 27 - 32
3. Філософія та розвиток системи покарання за Мішелем Фуко.....	с. 33
3.1 Фізичні покарання: їх суть та види.....	с. 33 - 37
3.2 Поняття Паноптикуму.....	с. 37 - 40
3.3 Характеристика та аналіз елементів сучасної пенітенціарної системи Франції.	с. 40 - 44
Висновки.....	с. 45 - 47
Список використаної літератури.....	с. 48 - 49
АНОТАЦІЯ.....	с. 50

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: Проблема розвитку та реформування пенітенціарної системи не втрачає своєї актуальності не лише для держав, а й для громадян країни. Пенітенціарна система у перекладі з латинського означає каяття. Важливість влади, сталих правил, норм та рамок за якими слідує сучасне суспільство заперечувати неможливо. Способи впливу та покарання громадян еволюціонують одночасно з процесами розвитку демократії та громадянського суспільства. Устрій нових пенітенціарних інституцій не такий прозорий і зрозумілий, як може здаватися з першого разу.

Зміна орієнтирів правової системи у багатьох країнах світу викликана зміною процесів покарань через оновлення стандартів міжнародного права, гуманізму, демократії, толерантності та рівності що призводить до глобальних реформ у пенітенціарному просторі. Сучасна пенітенціарна система має бути заходом для вирішення його проблем, для подальшої гарантії безпеки суспільства, а не закладом для ізоляції та вигнання. Сучасна дисциплінарна влада суспільства є елементом пенітенціарної системи, який діє на потенційного порушника превентивно.

Сучасний устрій пенітенціарної системи не є остаточним і немає сталої форми, демократизація суспільства буде призводити до її подальшої зміни. Мішель Фуко у своїй праці залишив нам глибоке підґрунтя для роздумів щодо якості, правильності та варіацій розвитку майбутньої пенітенціарної системи та її елементів. Серед філософів ХХ століття особливу увагу пенітенціарній проблематиці приділив французький філософ та історик Мішель Фуко, найбільш відомий у країнах Європи, США, Японії, Австралії завдяки своїм критичним дослідженням соціальних інституцій, психіатрії, медицини, наук про людину, системи виконання покарань, а також цікавим роботам з історії сексуальності.

Мета дослідження: Розкрити причини та етапи розвитку пенітенціарної системи у праці Мішеля Фуко.

Завдання дослідження:

1. Розкрити проблему становлення пенітенціарної системи у Франції;
2. Описати методи, принципи роботи та основну мету встановлення влади суспільної дисципліни.
3. Охарактеризувати основні складові розвиненої пенітенціарної системи, що їй заважало розвиватися і які є перепони та перспективи розвитку є зараз;
4. Провести аналіз та порівняння принципів побудови пенітенціарної системи у минулому та сучасності.

Об'єкт дослідження: пенітенціарна система Франції.

Предмет дослідження: етапи розвитку та реформування пенітенціарної системи, та її складових, у роботі Мішеля Фуко «Наглядати і карати: Народження в'язниці».

Теоретико-методологічна база дослідження: У роботі використані концепції розвитку, дослідження та оцінки пенітенціарної системи, за працею французького філософа Мішеля Фуко «Наглядати та карати: народження в'язниці». Для глибокого аналізу влади, дисципліни та соціуму досліджено також супутні праці філософа такі, як: «The History of Sexuality» та «Археологія знання» Філософ досліджував етапи становлення пенітенціарної системи Франції. Характеризуючи особливості сучасної пенітенціарної системи Франції ми спиралися на статті та научно-дослідні праці авторів Співака В.В., - «Пенітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко», В. Сокальської, Д. Луги – «В'язнична система франції: етапи формування та сучасний стан», І. Дедяєвої - «Ідея свободи у концепції мішеля фуко: людина як похідна від «історичного апріорі».

Методи дослідження: В якості конкретних методів дослідження застосовано: описовий метод утворення явищ, розвитку та встановлення

громадянського суспільства, глибинний дискурс аналіз та синтез побудований на принципах міркувань Мішеля Фуко.

Джерельна база дослідження: Фундаментом джерельної бази, необхідної для визначення поняття дисциплінарної влади та етапів історичного конструювання пенітенціарної системи Франції є праця Мішеля Фуко «Наглядати та карати: народження в'язниці». Для проведення аналізу проблематики пенітенціарної системи були досліджено експертно-наукові праці К. Мальцевої «Мовний аспект влади: Мішель Фуко як текст», Сокальська О. В., «До історії формування пенітенціарної адміністрації у Франції», Ж. Жене «Щоденник злодія» та В. Мірошніченко «Культурологія всеєдності та синергійна антропологія: альтернативи міждисциплінарності».

1. Поняття влади суспільної дисципліни в роботі Мішеля Фуко.

1.1 Чому поняття та образи пенітенціарної системи постали в думках Мішеля Фуко.

На початку нашого дослідження ми би хотіли розповісти про життя та становлення відомого на весь світ філософа. Одна із найвидатніших постатей сучасної філософії Поль Мішель Фуко (справжнє ім'я), представник французького структуралізму, автор десятків праць та один із найвпливовіших мислителів кінця ХХ століття. Сьогодні Мішель Фуко є одним із найбільш цитованих вчених гуманітарних наук сучасності. Геніальний філософ народився в провінції центральної Франції місті Пуатьє 15 жовтня 1926 року, в родині хірурга та професора анатомії. Представники чоловічої лінії родини Фуко, батько та дід, мали імена Поль, але через деспотичний характер тата, який проявляв він по відношенню до родини, згодом хлопчик взяв друге ім'я, яке дала йому матір – Мішель Фуко. Він був дуже веселим, мав своєрідне відчуття гумору, гарно вчився, здобував успіхи та винагороди за вивчення мов, історії та філософії. Мішель Фуко був інтровертом, що дуже насторожувало його батька, тому він відправив його навчатися до коледжу Святого Станіслава. Католицька школа не подобалась юнаку за суворі правила та жорстку дисципліну, але навчався він гарно¹.

Останні шкільні роки були достатньо важкими, у 1940 році його місто окупували фашисти, двоє вчителів Фуко розстріляли. Пережита війна у переламний для підлітків період не могла не залишити відбитки у пам'яті та світосприйнятті. Через багато років Мішель Фуко згадував, що перше відчуття жаху та страху він відчув саме тоді. Війна наочно показала, що означає влада над життям інших людей, влада не лише фізична, умови в яких приватне життя кожного було під загрозою, він відчував як люди стали заручниками обставин у жорстокій грі. Пережита окупація, життя в страху, побачені

¹ The Lives of Michel Foucault : навчальний посібник. Franst : The edition published by Verso, 2019. 599 p. URL: https://books.google.de/books?hl=ru&lr=&id=JcBWDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=michel+foucault+biography&ots=1TpmBbfVQi&sig=Ltem8fkVoAF8WTrYnN9sT-JyKGk&redir_esc=y#v=onepage&q=michel%20foucault%20biography&f=false (date of access: 04.06.2023).

переселенці, уся сукупність могла стати тригером до початку великих міркувань Фуко про владу, дисципліну та взаємовідносини людей. Зараз з повним усвідомленням, я можу відверто сказати, нам невідомо, що саме міг побачити хлопчик під час окупації міста. Зважаючи на історичні події підлітковий вік виявився для Мішеля занадто важким періодом, він змінив декілька шкіл, під час студентства він впав у депресію та мав спроби суїциду, тоді батьки вирішили, що хлопцю потрібна допомога психіатру. Регулярні сеанси зі спеціалістом дійсно принесли свої плоди, він зацікавився психологією, але саме в цей період майбутній філософ вперше розкопав причину свого стану, але ніколи не розповідав про це відкрито в своїх численних інтерв'ю¹.

Гомосексуальність у навіть у сучасному світі залишається дуже делікатною темою. У сучасності відбувається найбільша спроба нормалізувати сексуальні стосунки між представниками одної статі, навіть віднести їх до інституту родини. Мішель Фуко звісно знав про історію гомосексуалізму, що подібні випадки в історії були завжди, але у ХХ столітті гомосексуалізм був криміналізований у багатьох країнах, уряди держав проводили очистку нації від категорії захворювань, до якої входив також сексуальний потяг між чоловіками, вважаючи його генетичною вадою, у СРСР навіть шукали ліки від подібної хвороби. Суспільство критикувало та засуджувало гомосексуальні стосунки називаючи це порочним зв'язком та розпустою, переконуючи, що гомосексуалісту має бути соромно за себе, він не має почувати себе повноцінним та щасливим. Мішель Фуко чітко усвідомлював, що Також Мішель Фуко знав, що його депресія, відчуття самотності та апатія до світу – це лише нав'язана думка, як він має себе почувати. Навіть здорове усвідомлення не допомагало йому боротися з депресією самотійно². В 1948 році він наважився покінчити життя самогубством, на щастя йому це не вдалося и тоді батько відвів його до психіатра, таким було його перше знайомство з психологічним інститутом. Цей

¹ The Lives of Michel Foucault : навчальний посібник. Franst : The edition published by Verso, 2019. 599 p. URL: https://books.google.de/books?hl=ru&lr=&id=JcBWDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=michel+foucault+biography&ots=1TpmBbfVQi&sig=Ltem8fkVoAF8WTrYnN9sT-JyKGk&redir_esc=y#v=onepage&q=michel%20foucault%20biography&f=false (date of access: 04.06.2023).

² Менжулін В. Біографія філософа після «смерті автора»: випадок фуко: курс лекцій. Київ, 2010. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2010_6_3. (дата звернення: 04.06.2023)

епізод став важливим для Фуко, йому було надане право на індивідуальне житло у гуртожитку. На той час Мішель навчався, до якої йому вдалося вступити лише з другої спроби, у Вищій Нормальній школі Парижу, де панувала атмосфера постійного інтелектуального змагання, порівняння студентів між собою та іменитими випускниками¹. Спочатку захисний механізм хлопця працював, він жартував з однолітків, виділявся гарною ерудицією та високою працьовитістю, проте ментальна нестабільність не витримувала. Медичний висновок лікаря дозволив переїхати до одностійної кімнати та позбавитися п'ятьох сусідів, компанія яких дуже втомлювала одинака Мішеля¹.

Мішель Фуко здобув прекрасну освіту, у 1948 році отримав ступінь ліценціата у галузі філософії у Сорбоні. Від 1952 року протягом декількох років він працював психологом стажером у клініці Святої Анни, де сам колись був пацієнтом, через свій статут безкоштовного спеціаліста він з повною глибиною побачив як працює психіатрична медицина і які справжні божевільні, це стало дуже корисним досвідом для майбутніх робіт філософа¹.

Мішеля Фуко важко назвати простим філософом, однозначно ми не можемо відповісти чи все ми зрозуміли та дізналися з його праць. Біографія філософа досить розпливчата, і має багато неточностей, але конкретні факти з його життя дещо проливають світло на можливі причини, чому хлопець з інтелігентної родини лікарів зацікавився досить провокаційними темами, які згодом ретранслював у своїх роботах, викликаючи неоднозначну критику та резонанс у суспільстві й дотепер. Його часто відносили до соціолога, але Філософія настільки об'ємна наука, що можна з нею пов'язати багато професій^{1,2,12}.

¹ The Lives of Michel Foucault : навчальний посібник. Franst : The eddition published by Verso, 2019. 599 p. URL: https://books.google.de/books?hl=ru&lr=&id=JcBWDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=michel+foucault+biography&ots=1TpmBbfVQi&sig=Ltem8fkVoAF8WTrYnN9sT-JyKGk&redir_esc=y#v=onepage&q=michel%20foucault%20biography&f=false (date of access: 04.06.2023).

² Менжулін В. Біографія філософа після «смерті автора»: випадок фуко : курс лекцій. Київ, 2010. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2010_6_3. (дата звернення: 04.06.2023).

¹² Wicks, R. Modern French Philosophy [Text] : From Existentialism to Postmodernism / R. Wicks

На нашу думку, Мішеля Фуко також доречно відносити до істориків, своїми роботами він охопив величезний часовий проміжок і метод його роботи з першоджерелами також підтверджує його історичний підхід.

1.2 Влада та суспільна дисципліна в роботі Мішеля Фуко.

Мішель Фуко всесвітньо відомий французький філософ та історик. Він вважається одним із найвидатніших мислителів ХХ століття чий праці присвячені соціальним та історичним науками, темам сексуальності, насилля, ментальним проблемам, медицині та культурі. Мішель Фуко охопив величезний інтелектуальний простір своїми роботами, безліч з них визнано фундаментальними але окремої уваги заслуговують його думки щодо пенітенціарної системи та соціальних інститутів. В суворому сенсі слова Мішеля Фуко важко класифікувати як політичного філософа, сам він себе таким також не вважав, але якщо подивитися на основні поняття з якими працював, одним із перших буде термін влади. Філософ в цьому відношенні був революціонером, намагаючись переформулювати поняття влади таким чином, щоб переглянути правила гри, що існували в стандартній політичній філософії^{1,4}.

Керуючись примітивним мисленням у побуті склалась думка що загальне поняття влади тотожне політичному, тобто влада це парламент, державний апарат і всі відповідні атрибути, але подібне трактування має дуже вузьке значення. Часто поняття влади має негативне забарвлення у думках людей, проте Фуко цю думку не поділяє. Історія склалась так, що тепер характеристика влади має також корупційний підтекст з певними нотами зловживання посадовими зобов'язаннями, брудними грошима та непомірною розкішшю але мислитель Фуко у своїх роботах дивився набагато глибше в це явище. Звісно влада має здебільшого політичне коріння, і загальна політична філософія саме їй і присвячена, проте Мішель Фуко у своїх

¹ The Lives of Michel Foucault : навчальний посібник. Franst : The edition published by Verso, 2019. 599 p. URL: https://books.google.de/books?hl=ru&lr=&id=JcBWDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=michel+foucault+biography&ots=1TpmBbfVQi&sig=Ltem8fkVoAF8WTrYnN9sT-JyKGk&redir_esc=y#v=onepage&q=michel%20foucault%20biography&f=false (date of access: 04.06.2023).

⁴ Foucault M. The History of Sexuality, Vol. 1, An Introduction. New York: Vintage, 1980.

роботах «Історія безумства у класичну епоху» та «Наглядати й карати: народження в'язниці» продемонстрував владу у значно ширшому сенсі, висловивши, що політика (влада парламенту або короля) це лише різновид вираження влади, і навіть не найважливіший, який спирається на значно більший комплекс владних відносин суспільства^{2,3,5}.

Безліч науковців та філософів прагнули до наукового окреслення істини, як знання відповідного до матеріальних фактів або подій але Мішель Фуко мав інший погляд. Філософ вважав, що влада і знання (істина) – це неподільна діада, адже володар знання поширюючи їх зосереджує у своїх руках владу, стає лідером думок. Володіти знанням означає продукувати істину, бути джерелом істини, але володіти знаннями більше за інших, означає концентрувати владу над суспільством. Важливо зауважити, що Фуко дійшов висновку, що знання є дискретними, тобто у різні епохи сприйняття та ставлення до них були різними².

Фуко висловлював припущення, що існують декілька окремих історій істини. Фундаментальна для людства у глобальному розумінні наукова теорія, тобто це істина про наукові відкриття, досягнення, розвиток технічного прогресу, та про всі високі матерії. Друге припущення, не менш важливе про історію знання у сферах, не пов'язаних з науковою складовою, пізнання про становлення соціуму, міжособистісних відносин, стосунків партнерів, родини. В цьому випадку історія істини безпосередньо про процес зміни правил гри за якими існують індивіди у соціумі, як правила змінюються та впливають на окремих людей та касти суспільства, саме друга гіпотеза і є історією влади. Істина та влада це закономірне коло, з одного боку механізми влади дозволяють транслювати та встановлювати істину в інтересах влади, з іншого боку сама істина сприяє відновленню, зміні та відтворенню влади¹⁴. Така безперервна взаємодія влади та істини формує природний колообіг

² Менжулін В. Біографія філософа після «смерті автора»: випадок фуко: курс лекцій. Київ, 2010. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2010_6_3. (дата звернення: 04.06.2023).

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

⁵ Foucault M. *History of Madness* : монографія. London : Routledge, 2006. 776 p.

¹⁴ Мальцева К. С. Мовний аспект влади: Мішель Фуко як текст / Катерина Мальцева // Магістеріум. Вип. 3. Історико-філософські студії / [редкол. : В. С. Горський (голова) та ін.] ; Національний університет "Києво-Могилянська академія". - Київ, 2000. - С. 130-137.

нерозривного зв'язку між ними. Істина на думку Мішеля Фуко це певна сукупність прийомів, дій, знання, яка дає можливість та свободу до проголошення інформації, яка буде вважатися істиною, і саме це, на його думку, доводить, що істина та влада неподільні між собою. Наші знання та усвідомлення завжди залежать від системи в якій ми живемо в конкретний час⁶.

Відомо, що Мішель Фуко досліджував історію становлення різних соціальних феноменів у своїх працях, але поняття влади він досліджував особливо широко, демонструючи владний контекст у міжособистісних стосунках. Незалежно від сфери взаємодії індивідів, медицина, полі⁴тика чи навіть сексуальне життя - як лікар має владу над хворим, так і чоловік має владу над жінкою. В питанні дослідження істини Фуко також керувався історичним підходом, досліджуючи процесуальне підґрунтя, саме як змінювалося ставлення до знання та влади за історію людства. Найцікавішим доказом влади істини у сучасності є приклад про лікаря⁵. Великою вагомістю вже декілька століть еволюції суспільства наділена сфера медицини. Приблизно з ХХ століття в різних країнах світу з'явилося правило, що працівники різних установ щороку проходять обов'язкове обстеження. Сьогодні це правило декілька змінилось і тепер окрім професійного огляду, багато окремих свідомих індивідів проходять повне обстеження за власною ініціативою, з малою періодичністю ми відводимо дітей до педіатра, здаємо аналізі крові, вживаємо вітаміни, керуючись звісно лише власними високими цінностями про здоров'я.

Саме ці наші діє свідчать, що ми абсолютно свідомо довіряємо владу над нами, нашими думками та тілом сторонній особі. В середині минулого століття Мішель Фуко писав, як дивно що знання про виключно наше, унікальне тіло та організм нам транслює людина, яка фактично немає з нами ніякого зв'язку. Варто визнати, що дійсно лікар має над нами владу як ментальну так і фізичну, ми наділяємо його фігуру високим рівнем довіри і часто навіть не піддаємо сумніву його висновки. Такий випадок повністю транслює як отримавши знання та компетентність людина швидко

⁶ Фуко М. Археологія знання : монографія. Київ : Соломії Павличко «Основи», 2003. 305 с. URL: http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/Arkheolohiia_znannia.compressed.pdf (дата звернення: 04.06.2023).

⁴ Foucault M. The History of Sexuality, Vol. 1, An Introduction. New York: Vintage, 1980

⁵ Foucault M. History of Madness : монографія. London : Routledge, 2006. 776 p.

здобуває владу над іншими⁴. В давні часи владою були наділені представники різних сфер, наприклад в давнину владою знання користувалися повитухи та представники духовенства, що цілком доводить еволюцію влади та її акторів³.

Мішель Фуко досліджував феномени у історичній площині. Праця «Наглядати і карати» присвячена аналізу покарань і видозмінам соціальної моралі, яка змінила методи брутальної сили демонстрації влади не лише у пенітенціарній галузі, а також в інших суспільних формах взаємовідносин. Для часів давніх цивілізацій був дуже актуальний вираз про «хліба і видовищ», високою популярністю користувалися гладіаторські бої, акти покарання злочинців на центральній площі, такі події звісно свідчили про загальний рівень розвитку суспільства, адже явище покарання формує спосіб дії та мислення людини¹³. Фактично навіть у сучасності такі види розваг як корида чи бої півнів (такі розваги заборонені у більшості країн світу на законодавчому рівні) є лише формами вираження домінування грубої фізичної сили один над одним, навіть серед тварин. У минулих століття покарання і тортури були не лише надзвичайно жорстокими у межах норм сучасної людини, а також мали церемоніальний характер¹⁴. На початку книги «Наглядати і карати» описаний один із випадків публічних тортур, чоловіка, який здійснив замах на короля. Звісно важко усвідомлювати що таке було нормою, але основним мотивом для проведення такого покарання, було залякування інших громадян. Залякані не мають йти на злочин¹⁵, заздалегідь знаючи що за це з ними станеться, заляканими легше маніпулювати, і найголовніше залякані ніколи не наважаться чинити супротив до домінуючого опоненту³.

Розгорнувши корінь проблеми хочу зауважити, що злочин – це акт порушення закону країни. У минулі століття існували виключно монархічні уряди, країною

⁴ Foucault M. The History of Sexuality, Vol. 1, An Introduction. New York: Vintage, 1980

³ Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

¹³ Десяева І. ІДЕЯ СВОБОДИ У КОНЦЕПЦІЇ МІШЕЛЯ ФУКО: ЛЮДИНА ЯК ПОХІДНА ВІД «ІСТОРИЧНОГО АПРІОРИ». Київ, 2004. С. 1–6. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2035/1/Dedjaeva.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁴ Мальцева К. С. Мовний аспект влади: Мішель Фуко як текст / Катерина Мальцева // Магістеріум. Вип. 3. Історико-філософські студії / [редкол. : В. С. Горський (голова) та ін.] ; Національний університет "Києво-Могилянська академія". - Київ, 2000. - С. 130-137.

¹⁵ Жене Ж. Щоденник злодія / Ж. Жене [Пер. з фр. О. Жупан-ського]. — К. : Юніверс, 2004. — 304 с.

керував монарх (суверен). Використовуючи форму важких фізичних покарань, суверен демонстрував народу свою абсолютну владу над тілом своїх підданим. Проте аналізуючи державу та взаємозв'язок її суб'єктів можна легко зрозуміти, що злочин це акт розбрату суспільства та порушення прав інших людей, а не виключне порушення закону не в бік монарха. В демократичних країнах закон ретранслює порядки та норми встановлені в суспільстві на офіційному рівні, і тоді є логічним, що закон має відображати покарання від народу, злочинець потрапляє під соціальний осуд та несе принизливе покарання від цивілізованого суспільства гуманними методами, які дозволяють переосмислити вчинок, зрозуміти ступінь провини, переосмислити дії та згодом виховувати вищі моральні істини⁵.

Процес розвитку та формування пенітенціарної системи світу відображає паралельне становлення громадянського, дисциплінарного суспільства. Сучасні норми гуманізму, пацифізму та толерантності пройшли століття для вкорінення в менталітет, сьогодні теза «що все можна вирішити словами» наче передається з молоком матері між поколіннями і подібні підвалини формують рамки та правила взаємодії у світі. Сталі норми виховання та поведінки, які транслюють нам батьки, стають рамками для наших бажань та інстинктів. Таким чином формується влада дисциплінарного суспільства, яка діє ніби превентивний захід, який має запобігати злочину, тотально зменшуючи ризики для потенційної соціальної девіації. Дисциплінарна влада маніпулює процесами формування поглядів індивідів через залежність від інтеграції у суспільство⁹. Мішель Фуко вважав, що у дисциплінарної влади є безперечна фундаментальна місія з продукції покірних особин, результатом якої є руйнація індивідуальності притаманної кожній людині³.

На нашу суб'єктивну думку, дисциплінарне суспільство дійсно витісняє певною мірою ексклюзивність особи, змушуючи жити за сталими правилами інших, але за відсутності дисциплінарних рамок соціум загруз би у стані хаосу, свавілля та

⁵ Foucault M. *History of Madness* : монографія. London : Routledge, 2006. 776 p.

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

безробітті, адже влада суспільства має складову впливу на економічні процеси світу. За відсутності важелів, що регулюють норми поведінки світ не знав би комфорту співіснування, демократії та золотої догми, що свобода одного індивіда закінчується там, де починається свобода іншого¹³.

Мішель Фуко висловлює думку, що від XVIII століття громадянське суспільство затвердилось, як окрема державна інституція, яка є повноважною одиницею у протиставлення владі держави. Громадянське суспільство наділене економічною та соціальними свободами рівносильно таким чином, що державний апарат ніби анулює свої повноваження, дозволяючи індивідам впливати на політичний режим, тим самим символізуючи свободу та ініціативність, залишаючи державну владу антагоністом³.

Філософ вважає, що навіть існування дисциплінарного суспільства не має поширювати спектр свого впливу на взаємозв'язок індивіда та його Я. Фуко дуже раціональний у своїй думці, щодо обмеження влади, зауважуючи, що будь-які владні відносини це факт, що містить у собі загрозу. Для збереження цілісності країни влада проникає у суспільство та думки людей, закладаючи фундамент норм, рамок та порядку їх дій. Хочу додати, що на думку багатьох істориків освітній процес є однією із найважливіших складових форм виховання. Дисциплінарне суспільство це гнучка матерія яка існує через самоконтроль, тобто це від них вимагає влада, організовуючи вакуум навколо людей, в якому вони впевнені що постійно знаходяться під спостереженням. Окрему актуальну тему Паноптикуму ми розглянемо у наступних розділах³.

Повертаючись до теми знання, хочу підсумувати думки Фуко, що розвиток та розширення соціального знання змінює норми дискурсу, подібні зміни мають наслідки та прямий вплив на зміну характеру влади та інститутів соціального контролю. Філософ висловлює думку про те, яким чином визначається безпосередньо характер покарання, як метод виховної роботи соціуму. Манерою здійснення

¹³ Десяєва І. ІДЕЯ СВОБОДИ У КОНЦЕПЦІЇ МІШЕЛЯ ФУКО: ЛЮДИНА ЯК ПОХІДНА ВІД «ІСТОРИЧНОГО АПРІОРИ». Київ, 2004. С. 1–6. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2035/1/Dedjaeva.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

покарання керує дискурс епістемі, а не окремий володар. Прямий зв'язок історичної взаємодії, кожна епістема є індивідуальною та індивідуальною для конкретного часового відрізка, отже дискурс епістемі змінюється синхронно з розвитком суспільства та політичної системи⁸. Акти публічних страт стали неактуальними для громадянського суспільства Європи, від XVIII століття на зміну прийшли нові тюремні правила⁶.

Еволюція епістемі призвела до утворення раціональної бюрократичної системи нагляду і покарань утворивши дисциплінарну владу замість старої моделі влади панування. Гуманізм розвинув та модернізував методи покарання але не зробив їх менш людяними. Дисциплінарна влада критично різниться з владою-панування тому, що діє через абсолютний контроль над індивідами та суспільством глобально, встановлюючи рамки думок та поведінки, володіє тілом та часом кожного, а друга навпаки, методом здійснення влади обирає захоплення життя та часу. Влада-панування карає постфактум злочинного діяння, дисциплінарна влада створює умови безперервного контролю, які діють для запобігання волевиявлення поза межами встановлених норм поведінки⁸. Нова дисциплінарна влада беззаперечно виправдала себе та стала більш ефективною за свою попередницю, адже діє зброєю масового застосування, впливаючи на суспільство, а не злочинця. Існує технологія дисциплінарної влади, для неї характерні особливості обов'язкової наявності ієрархії, суди (вищі за ієрархією встановлюють правила та виносять рішення щодо їх порушників) та інспекція суб'єктів, що знаходяться під спостереженням. Подібний рецепт утворення дисциплінарного суспільства дозволяє безперервному контролю діяти на випередження думок, підсвідомість індивіда проектує віртуальні аналогія, що буде після мого порушення, яким чином влада втрутиться, після чого порушувати правила вже немає бажання³.

⁸ Foucault M. *The Order of Things*: : монографія. New York : Vintage Books, 1994. 387 p. URL: https://monoskop.org/images/a/a2/Foucault_Michel_The_Order_of_Things_1994.pdf (date of access: 04.06.2023).

⁶ Фуко М. Археологія знання : монографія. Київ : Соломії Павличко «Основи», 2003. 305 с. URL: http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/Arkheolohiia_znannia.compressed.pdf (дата звернення: 04.06.2023).

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

Влада дисциплінарного суспільства феномен еволюції соціуму, політики та держави. Подібна форма влади подолала жорстокі методи давнини під видом гуманізму суспільства, але не стала слабкішою та більш людяною. Саме влада дисциплінарного суспільства стала ключовим тіньовим елементом демократії. Всім сучасним демократичним державам світу притаманний контроль над індивідами. М. Фуко вважав, що з розвитком суспільства радикально змінюються і злочини. Раніше злочинцем був малоосвічений, грубий, представник бідної верстви населення індивід, сьогодні злочинці навіть за зовнішнім фактором мало відрізняються від тих, хто їх судить⁸. Ця дуже важлива обставина призводить до зміни в'язниці і подальшого її перетворення у пенітенціарний центр. На нашу суб'єктивну думку, праці Мішеля Фуко є одними із найцікавіших серед філософської літератури. Мені дуже імпонують його погляди щодо розвитку суспільства, знання та влади, не зважаючи на плин часу його праці актуальні і фундаментальні для багатьох галузь і дотепер.

Основною дією дисциплінарної влади є випередження дій злочинця, певною мірою нав'язаними думками, поглядами і навіть відчуттям страху, але це не радикально негативна політика. Відсутність норм соціальної поведінки та дисципліни може призвести до руйнації культурних та моральних цінностей суспільства. Політична влада у демократичних країнах контролює та встановлює правила суспільної дисципліни серед індивідів, які готові слідувати правилам співіснування за суспільним договором. Кожна окрема особа у демократичних країнах має настільки широкий спектр прав, привілеїв та можливостей волевиявлення, що існування загально-нормативної дисциплінарної влади перетворилося на норму, яка не викликає подиву та немає категорично негативного неретиву. У бездоганній моделі сучасної демократичної держави дисциплінарна влада виховує також політичну освіченість, здатність до критичного мислення та аналізу соціально-політичних явищ³.

⁸ Foucault M. *The Order of Things*: : монографія. New York: Vintage Books, 1994. 387 p. URL: https://monoskop.org/images/a/a2/Foucault_Michel_The_Order_of_Things_1994.pdf (date of access: 04.06.2023).

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

Існує велика різниця між рамками етикету, толерантності та взаємоповаги, які держава інтегрує у соціум та абсолютною диктатурою порядку життя в умовах якої вираження індивідуальності перетворюється в опозицію. Громадяни мають розуміти цю різницю, щоб не допустити встановлення політичного пресу, деспотизму та одноосібної влади.

2. Характеристики системи покарань у роботі Мішеля Фуко.

2.1 Розвиток пенітенціарної системи Франції.

Як вже раніше в нашій роботі було зазначено, пенітенціарна система навіть сучасних держав не є сталим механізмом, адже навіть у провідних демократіях існують тенденції постійного розвитку та динамічних змін. Філософські міркування щодо проблематики механізмів та методів роботи каральної системи сягають глибини віків. З античної доби пенітенціарна система була темою досліджень багатьох видатних філософів і досі не втрачає своєї актуальності. Лінія зацікавленості пенітенціарною системою також відслідковується у літературних творах, витворах мистецтва та художніх образах всіх народів планети, в незалежності від часу. У часових рамках сучасного світу пенітенціарна проблема посідає одне з перших місць нагальних проблем світового устрою. Звертаючись навіть до контексту України та українського суспільства, відчутна проблема пенітенціарного законодавства та відповідних установ, яка зумовлена перехідним режимом країни від тоталітарного минулого до демократичного сьогодення. В посткомуністичних країнах існує проблема вироблення нового сприйняття злочину та покарання, особи засудженого чи ув'язненого та відчувається його гострий брак. Країни та суспільства, які прагнуть розвитку зі світовою спільнотою мають проходити етапи просвіти та зміни патерів. За пошуком підґрунтя системи та відповідей на подібні питання, варто звернути увагу на дослідження пенітенціарної проблематики у історичних напрацюваннях відомих філософів давніх часів та модерного світу. Основною метою розкриття даного розділу є окреслення та характеристика основних етапів зростання пенітенціарної системи Франції. Послідовність та закономірність її будування, а також правових та організаційних засад функціонування всіх елементів каральної системи у вигляді позбавлення волі на сучасному етапі розвитку¹⁵.

¹⁵ Жене Ж. Щоденник злодія / Ж. Жене [Пер. з фр. О. Жупан-ського]. — К.: Юніверс, 2004. — 304 с

Варто зауважити, що існування в'язниці або тюрми та системи застосування покарань йде паралельно із розвитком держави, та існування політичного утворення країни свідчить про наявність дисципліни та соціальних рамок. Наявність у сучасному світі тюремних реформ, фактично є програмами розвитку та вдосконалення системи тюрми. Я пропоную більш детально розглядати відносно сучасні та важливі етапи формування пенітенціарної системи Франції. Французька республіка одна із найбільших країн сучасної Європи. В різні епохи її територія була заселена різними племенами та народами, що свідчить про глибоке історичне коріння французької державності. Початок існування Франкської держави датується 486 роком нашої ери. Історичний розвиток та формування французької системи покарань перш за все свідчить про її багатоскладність та динамічність розвитку і вдосконалення.

Важливо на початку написання розділу зауважити, що норми сучасного міжнародного права, підтримані цивілізованими державами, спрямовані на захист особи та громадянина від будь-яких неправомірних дій та вчинків направлених проти особи. Зокрема, це стосується вживання злодіянь від посадових осіб та державних інституцій під час виконання або умисного зловживання обов'язками. Тобто, людина в апріорі має бути захищена від застосування катувань, навіть як способу ведення державної політики. Історично так склалося, що будь-яка держава, як політичне утворення, вживала катування на різних рівнях та вертикалях, як засіб здійснення та відтворення політики, користуючись різними методами та керуючись власними цілями.

Протягом багатьох віків механізм покарання вживався тільки у фізичному контексті, що тривало аж до XVIII століття. Катування мали величезну вагу, методи фізичних покарань були неймовірно різноманітними, особливою популярністю користувались публічні страти. Закони того часу демонстрували волю монарха, і публічна страта мала величезний ефект на суспільство, елемент присоромлення винних, фактор повчання, демонстративна розправа і погроза суспільству, що буде в разі порушення правил. Важливим актом під час страти було взяття особи під тотальний контроль над розумом та тілом зокрема, адже порушники піддавались

тавруванню, побиттям та мукам перед смертю, що демонструвало владу монарха над громадянами. Все ж таки у XVIII столітті настав час змін, широко розголосу набувала тенденція гуманізму, яка тоді починала прогресувати, змушуючи апарат покарань проводити нові зміни та реформи. Суспільство наголошувало на необхідності скасування публічного оприлюднення кари над особою, та набуття інтимності у процесі покарань. Тут варто зауважити, що багатовіковий слоган про «хліба та видовищ» залишив відбиток на ментальній складовій суспільства. Вид кривавих та жорстоких сцен розправ, спричиняв не лише ефект залякування, а й підбурення психоемоційної складової. Перебуваючи у стані шоку від споглядання публічної страти, люди приймали правила жорстокої поведінки та ретранслювали їх один до одного. Саме завдяки хвилі модернізаційних змін методи «покарання» перейшли до наступної ланки свого розвитку, формуючи нову пенітенціарну політику. Стара система базувалась на помсті, сучасна пенітенціарна система заснована на принципах усвідомлення, розкаяння, перевиховання цінностей та життєвих орієнтирів індивіда⁷. Зі змінами поставала проблема, якими мають бути нові форми покарання, щоб зберігати ефективність дій до запобігання скоєнню злочину і його подальшого повторення. Адже основною метою держави було встановлення контролю над криміногенною складовою суспільства та наслідками скоєння правопорушення. Саме необхідність видозміни покарання, з обов'язковою наявністю довготривалого ефекту страху перед системою за скоєння для застереження від повторення негативного досвіду, призвела до появи виправних інстанцій, таких як, тюрми, колонії різних режимів утримування, виправлення та перевиховання правопорушників³.

Центральною точкою перевтілення каральної системи стала еволюція від феодального устрою до сучасних реалій⁹. На початку книги «Наглядати і Карати» описаний кривавий епізод страти, чоловіка, який здійснив замах на короля. Страта за такий злочин мала бути по-особливому методично кривавою, з всіма необхідними

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

³ Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

елементами довготривалих тортур та смерті винного в муках. Насправді подібні страти, для тих часів представляли театральний характер та описували систему покарання того часу у всьому світі. Такі були порядки, жорстокість була основною рисою влади. Таким чином суспільству навіювали страх болі та страждання, який громадяни мали відчувати у жилах ще до скоєння злочину. Подібна метода одночасно мала підкріплювати постать справедливої влади. Звертаючись до хронологічного контексту розвитку, стає зрозуміло, що питання тюремних перетворень постали у Франції у кінці вісімнадцятого століття, каталізатором для їх утворення стала буржуазна революція, яка почалась п'ятого травня 1789 року. Французький уряд поклав початок для здійснення тюремних реформ від з 1791 року. Далі кожні 20–30 років проводились нові зміни з метою удосконалення процедури виконання покарань. Ідеологічним підґрунтям стали тенденції модернізації поглядів суспільства, а саме початок розвитку таких цінностей, як гуманізм, покарання смертної кари стало замінятися на тюремне ув'язнення, забезпечення гідних умови утримання, повага до честі та гідності, виправну складову покарання та гарантії особистої свободи обвинувачених⁹. Новий Кримінальний кодекс було ухвалено у 1791 році, згідно з яким, позбавлення волі було закріплено пріоритетною санкцією покарання. Різновидами позбавлення волі були такі санкції, як застосування каторжних робіт, позбавлення волі з примусовими роботами, поодиначне ув'язнення, відбування покарання шляхом тюремного ув'язнення та заслання⁷. Новий порядок вимагав змін системи не тільки законодавчо, а й фізично, тож передбачалося створення установ, у вигляді арештних та судових будинків, в яких мали утримуватися обвинувачувані та підсудні особи, тобто які перебувають на перших етапах слідства, кримінальні тюрми,

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁰ Адаменко К. Особливості позбавлення волі в окремих зарубіжних країнах. *НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ*: навч. посіб. Київ, 2017. Т. 5: ОСОБЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ. С. 191–194. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17221/Адаменко%20К.%20Особливості%20позбавлення%20оволі.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Пенітенціарну%20систему%20Франції%20складають%20такі,центри%20полегшеного%20покарання%20> (дата звернення: 04.06.2023).

у яких відбували покарання у вигляді позбавлення волі з обов'язковими примусовими роботами, виправні тюрми для правопорушників та неповнолітніх осіб та будинки для суворого одинокого ув'язнення, в яких переважно утримувались політичні злочинці^{7,10}.

Історичним джерелом кримінально-процесуальних та пенітенціарних норм у Франції є кодифікований закон і відповідні підзаконні акти¹⁸. Тюрми поділені на центральні та місцеві. Центральні муніципальні інстанції створені для відбування покарання у вигляді позбавлення волі для осіб, які засуджені на термін понад року. Французька система покарань багатоступенева і досить прогресивна. Особи проходять наступні етапи, як - поодиноке ув'язнення, воно поширюється на всіх ув'язнених і є обов'язковою умовою. Під час цього особи кваліфікуються на групи - виправні, сумнівні, не виправні, ті які не піддаються роботі дисциплінарної системи. Особи які відбувають покарання у вигляді проходження виправних робіт підпадають під оборнську фазу, за умовами якої, ув'язненні виконують роботи колективно, але в нічний час перебувають в окремих камерах. Оборнська фаза має наступний рівень, який вже передбачає пільги, у вигляді дозволу на сумісний час за іграми чи вживанням їжі. Наступним елементом ресоціалізації та відновлення ув'язнених є відновлення їх соціальної активності за межами в'язниці в цивільному житті, коли їм дозволяють працювати за межами закладу та навідувати родичів¹⁰. Початком провідних змін у в'язничній системі та початком розвитку пенітенціарної

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁰ Адаменко К. Особливості позбавлення волі в окремих зарубіжних країнах. *НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ* : навч. посіб. Київ, 2017. Т. 5 : ОСОБЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ. С. 191–194. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17221/Адаменко%20К.%20Особливості%20позбавлення%20оволі.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Пенітенціарну%20систему%20Франції%20складають%20такі,центри%20полегшеного%20покарання%20> (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁸ Красницький І. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом франції та україни: порівняльний аналіз : курс лекцій. Львів : ЛЬВІВ. ЮРИД. ІН-Т МВС УКРАЇНИ, 2005. 198 с.

¹⁰ Адаменко К. Особливості позбавлення волі в окремих зарубіжних країнах. *НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ* : навч. посіб. Київ, 2017. Т. 5 : ОСОБЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ. С. 191–194. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17221/Адаменко%20К.%20Особливості%20позбавлення%20оволі.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Пенітенціарну%20систему%20Франції%20складають%20такі,центри%20полегшеного%20покарання%20> (дата звернення: 04.06.2023).

безпосередньо пов'язана з появою Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів, які було ухвалено у 1808 та 1810 роках¹⁸. Кримінально-процесуальний кодекс регулював питання про сепарацію в'язниць, арештних та судових будинків, які контролювались місцевими представниками влади – мером та префектом. Були визначені та окреслені гарантії особистої недоторканності. Також судді, мери, комісари правоохоронних органів та префекти мали вести обов'язковий контроль та нагляд за установами виконання покарань. Законодавство розпочало безперервний процес розвитку та модернізації контекстуального змісту⁷. Дебати, щодо застосування та регламентації запровадження процедури звільнення за умов умовно-дострокового звільнення, набули особливої популярності наприкінці ХІХ століття, що згодом призвело до законодавчого закріплення процедури в 1885 році. Треба зауважити, що того часу пенітенціарні установи ще не були підпорядковані окремому відомству, що звісно сповільнювало їх розбудову.

Переломним моментом формування таких інституцій, стала передача пенітенціарних закладів під юрисдикцію Міністерства юстиції. Наступним кроком стало покращення рівня кваліфікації працівників системи. Проводилась підготовка професійних кадрів та процедура їх ретельного відбору на посади. Послідовно еволюціонували й методи дії пенітенціарної системи, скасовано режим суворого одиночного утримання та змінено норми відбування покарання у вигляді каторжних робіт.

Варто додати, що ці події відбувались у першій половині ХХ століття. Світ знаходився у підвішеному стані військової загрози та глобального поділу сфер впливу між наддержавами. Перша світова війна дала потужний поштовх до переходу міжнародного права на новий етап, що звісно безпосередньо впливало на пенітенціарні системи. Друга Світова війна стала потужним ударом для юриспруденції, формувались нові закони міжнародної діяльності та співпраці, військове законодавство, процедура міжнародного військового трибуналу, основою

¹⁸ Красницький І. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : курс лекцій. Львів : ЛЬВІВ. ЮРИД. ІН-Т МВС УКРАЇНИ, 2005. 198 с.

кримінально-виконавчої політики стала соціальна реабілітація засуджених. Франція була активним учасником та резидентом двох Світових війн, які звісно кардинально на неї вплинули.

Активний процес побудови нових пенітенціарних закладів та комплексів відбувався у Франції 60–х років ХХ століття. Флері-Мерожи, побудова того періоду, є арештним будинком розрахованим на розміщення 3000 осіб та вважається однією з найбільших тюрм Європи⁷. Крім того, продовжували свою роботу і центральні в'язниці, в яких вироки вже виконувались за прогресивною системою, що складається з п'яти ступенів. Перший – одиночна камера, жорстка міра повної ізоляції особи. Після ретельного дослідження особи засудженого його класифікували до однієї з трьох категорій: виправний, підозрілий і невинуватий, особи які абсолютно безперспективні у сфері виправлення та реабілітації. Залежно від виду класифікації особи вже варіюється режим утримання. На другому етапі засуджені утримуються за оборонською системою: вдень вони працюють разом, а вночі замикаються в одиночну камеру. Третій етап передбачає надання певних переваг: можливість харчування в загальній їдальні, участь у культурних та спортивних заходах тощо. Четвертий етап – перехід до напівсвободи з роботою поза межами колонії та відвідуванням родичів, але після робочого дня засуджені змушені повертатися до колонії. Останнім кроком є прощення за хорошу поведінку. Ця система була частково скасована в 1975 році.

Невдоволення громадськості політикою держави проти злочинності, серія тюремних бунтів у 1970-х роках призвели до реформування пенітенціарної системи. В останній третині ХХ століття утвердилися ідеї нового порядку соціального забезпечення і виправного впливу в'язниць на злочинців. У 1975 році були організовані слідчі ізолятори, в яких утримувалися особи, засуджені до позбавлення волі на строк більше двох років. Основним завданням цих центрів є соціальна реінтеграція та адаптація засуджених до суспільства. Зіткнувшись з переповненістю французьких в'язниць (смертна кара була скасована в 1981 році) і незадовільним

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

станом деяких з них, у 1984 році було розпочато програму будівництва нових в'язниць на 13 000 місць. До будівництва, подальшої експлуатації, організації виробництва, забезпечення засуджених продуктами харчування було залучено комерційний сектор, у вигляді приватних компаній, які працювали за державним замовленням. Проте держава забезпечує охорону та моніторинг цих установ, а також реалізує різноманітні програми реабілітації засуджених. Французька пенітенціарна система останні десятиліття розвивалася відповідно до вимог Європейського пенітенціарного кодексу, адже має зобов'язана виконувати вимоги альянсу.

Необхідно зауважити, що саме оборнська та пенсінвальська системи сформували французький прототип пенітенціарної системи, але її майбутні підпори та фундамент заклали саме національні установи виконання покарань, які було закладено наприкінці XVIII століття⁷. Наприклад заклади виправних і каральних в'язниць та арештних будинків¹⁰. Тож проаналізувавши матеріал, ми можемо виокремити декілька основних етапів розвитку та становлення пенітенціарної системи Франції. Перший етап відбувався з XVIII по другу половину XIX століть⁷. Це роки початку каральної еволюції, глобальна гуманізація, укладення писаних законів та їх офіційне закріплення та зміна методів вчинення покарання. в департаментських тюрмах впроваджена систему поодиначного утримання та можливість реалізації процедури умовно-дострокового звільнення. Офіційно узгоджено та закріплено систему пенітенціарних установ та їх діяльності виконання покарань, з узгодженням розподілу на центральні та департаментські. Другий етап умовно проходить наприкінці XIX та першій половині XX століть. Саме в ці роки помітна всесвітня динаміка розвитку та вдосконалення. Пенітенціарна система і її заклади вже мали стабільний характер, але тенденції змін впроваджувались швидкими темпами в умовах певних обставин. Третій етап сучасності триває з середини XX століття. Він

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁰ Адаменко К. Особливості позбавлення волі в окремих зарубіжних країнах. *НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ* : навч. посіб. Київ, 2017. Т. 5 : ОСОБЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ. С. 191–194.
URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17221/Адаменко%20К.%20Особливості%20позбавлення%20волі.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Пенітенціарну%20систему%20Франції%20складають%20такі,центри%20полегшеного%20покарання%20> (дата звернення: 04.06.2023).

зумовлений значною трансформацією кримінально-виконавчої політики, основою якої стала ресоціалізація засуджених. Основу та підґрунтя сучасної пенітенціарної системи та її законодавства Франції складають нормативно-правові акти, які було ухвалено 1958 року. В'язнична система у цей період була доповнена центрами напіввільного режиму та полегшеного покарання, пенітенціарними центрами та центрами ув'язнення¹¹.

Мішель Фуко аналізував та досліджував також феномен розвиненої жорстокості індивідів того часу. В суспільстві сформувались нові ідеологічні та політичні цінності. Вектор гуманності змінив пенітенціарну систему, її функції, цілі та методи роботи, завдяки чому вона стала м'якшою та більш ліберальною. Були утверджені принципи поваги до особи та людяності, покарання без зусиль до насильства над тілом, популярності набули нові різновиди санкцій. Ці фактори свідчать про важливу ступінь розвитку зміни відбулися не просто у вигляді нових пенітенціарних норм, змінилися сама природа покарання, сформувавши модерне розуміння суб'єкту та об'єкту злочину чи правопорушення. В'язниця стала основною формою покарання кримінальних одиниць у цивілізованих країнах.

Мішель Фуко у своїй праці «Наглядати і карати: Народження в'язниці» зазначає що, на його думку, саме 22 січня 1840 року стало крапкою у розвитку і формуванні тюремної системи Франції. Саме того дня у Франції була відкрита колонія Метрей, автор наділяв її сакральним значенням у системі пенітенціарних установ. На думку Фуко, Метрей була унікальною композицією наповненою безліччю форм дисциплінарних форм маніпулювання та проведення виправної політики. Всі дисциплінарні інстанції та їх методи роботи було поєднані у Метрей. Новітнє поєднання багатьох моделей інстанції чинять колосальну дисциплінарну дію на індивіда, та яскраво зображають як виглядає справжня муштра. Основною справою колонії було штампування та виготовлення покірних тіл, які мали стати праце

¹¹ Сокальська О. До історії формування страціїністрації у Франції. МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ : міжнародно наук. конф., м. Чернігів, 7 верес. 2016 р. Чернігів, 2016. С. 205–210. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-Tehnologiyi-profesijnoyi-diyal-nosti-teoriya-i-praktika-02.08.2016.pdf#page=205> (дата звернення: 04.06.2023).

спроможними та слухняними соціальними елементами. Метрей поєднав всю вертикаль дисциплінарного виховання – покарання за найменші проступки, позбавлення спілкування та переміщення в окремий ізолятор, навчання, армія, контроль за самостійністю (огляд на охайність, перевірка одягу), обов'язкове виконання наказів, як початок роботи чи здійснення фізичних вправ. Тобто, поєднувалися всі способи муштрування як на етапах виховання дитини з малечку, тільки Метрей виховував вже дорослі «тіла». Мішель Фуко у своїй роботі дуже послідовно та яскраво пояснив всю послідовність кроків пенітенціарної еволюції. Продемонструвавши, у який саме спосіб та за яких першопричин глобальна кримінальна система змінила стратегію дії. Перехід від характеру та змістовного навантаження акту покарань страти, позбавлення життя до обмеження свободи у всіх її аспектах. Фуко розкрив як саме покарання набуло сакрального контексту, через встановлення тотального контролю над особистістю, дисциплінарна та моральна складові спричинили до перетворення фізичних мук на покарання душі. На нашу думку, сучасна система, яка склалась у Франції базується на дуже високому рівні кредиту довіри до суспільства та до соціальних елементів, зокрема криміногенних³.

2.2 Поняття в'язниці в роботі Мішеля Фуко «Наглядати і карати: народження в'язниці».

В'язниця у сучасному розумінні, перш за все - це санкційоване покарання проти особи, яка вчинила кримінальний злочин. Фізично це пенітенціарна установа у вигляді приміщення для відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Сучасне розуміння «в'язниці» має глибокі історичні коріння, адже місця для ув'язнених існували у всіх країнах із давніх часів. Мішель Фуко у своїй роботі «Наглядати і карати народження в'язниці» надавав дуже багато уваги саме розумінню терміну в'язниця. На думку автора та за історичною хронологією в'язниця не є продуктом сучасних пенітенціарних реформ та кримінальних законодавств, як часто заведено.

³ Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

В'язниця це інструмент, який виник задовго до сучасних правових норм та був інтегрований до них³.

Тюрма – як основна санкція покарання є продуктом вже сучасного, промислового суспільства⁷. Як писав сам Фуко, це напряму пов'язано зі зміною вектору контексту покарання який відбувся у XVIII столітті. Замість смерті людина відшкодовувала втрати своєю волею, жага до якої закладена на рівні базових інстинктів та потреб, та втратою часу, що відображало зміну до морального покарання, покарання душі¹³. В'язниця мала виконувати такі основні функції як, придушення волі та свободи, відчуття безапеляційної прив'язки до одного місця, суворі умови утримання, не притаманні цивільному життю. Можливо, якби Мішель Фуко був свідомо ординарною особистістю, його робота завершилась би на етапі хронологічного формування та аналізу пенітенціарної системи Франції, але автор завжди шокував суспільство новітніми поглядами та теоріями. Філософ розглянув еволюцію та покарання через призму існування суспільства в цілому. На нашу думку, в аналізі дисциплінарного суспільства Фуко став одним із перших мислителів сучасності, який так глибоко вів думку про «глобальну змову»⁹. Існування в'язниці та налагодженість її роботи стала для громадян тригером про покарання, яке точно слідує після порушення правил чи законів. Був сформований метод профілактичної дії на потенційні правопорушення, тобто у суспільства передчасно виникала відраза до вчинення злочину на рівні підсвідомості. В'язниця стала фактично єдиною санкцією в разі порушення закону після введення мораторію на смертну кару, але водночас страх за обмеження свободи дій став домінувати над страхом фізичного болю чи смерті. Тюрма діє за принципом дії виховання інших режимних об'єктів, таких як

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

¹³ Дедяєва І. ІДЕЯ СВОБОДИ У КОНЦЕПЦІЇ МІШЕЛЯ ФУКО: ЛЮДИНА ЯК ПОХІДНА ВІД «ІСТОРИЧНОГО АПРІОРИ». Київ, 2004. С. 1–6. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2035/1/Dedjaeva.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

казарма в армії, лікарня, школа поєднуючи їх дисциплінарні механізми. Особо зобов'язана жити за канонами поведінки в умовах закладу. Яскравим прототипом в'язниці є також монастир. Всім відомі жорсткі методи та правила виховання богопослушників, ведення аскетичного стилю життя, біль через терпіння, сповідання гріхів, самоконтроль, послідовність писаним правилам спрямованні на перевиховання особистості, її духовне відродження та виправлення. Також Фуко зауважував, що карна система має зворотний ефект, у вигляді заміни покарання кримінальних злочинів створенням образу небезпечної чи неблагонадійної для суспільства особи. Наприклад в історії різні держави світу часто маніпулювали суспільством створюючи умови штучної загрози чи ворога. Подібні методи спровокували появу концентраційних таборів, терор суспільства, пошуки ворогів, покарання осіб за якимись ознаками (Голокост). Населення має поглинути інстинкт страху, перед неблагонадійними особами, які входять у зону ризику⁹.

Взагалі тема про в'язницю та дисциплінарне суспільство нерозривно пов'язані між собою і зараз я спробую пояснити чому. Спочатку Мішель Фуко розмірковував, що являє собою звичайна школа. Заклад навчання першого ступеня надання освіти для молодого покоління, який має стати першою нотою у соціалізації юних осіб. На думку автора, фактично це будівля, місце спеціально виділеною територією, в якому діти мають проводити обмежений проміжок часу, приходити та покидати заклад в конкретну годину, де є відведений час на споживання їжі, де є суворі рамки режиму, обов'язкове виконання завдання, і де недотримання правил загрожує покаранням. Порівнюючи школу з фабрикою, в умовах якої також є суворі правила та дисциплінарні рамки і найголовнішим фактором є наявність контролю над особистістю. На думку автора, абсолютно будь-який заклад соціального призначення виконує функції надзору. Основний концепт автора, що зона ув'язнення осіб, в сучасному контексті існує за схожими правилами з психічною лікарнею³. В такому закладі поміщені особи, які через своє нестандартну для соціуму поведінку, мають

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

бути ізольованими. На нашу думку, це просто нова форма катування, ізоляція це умови в яких нормальна людина може так само втратити глузд, усвідомивши що вона «не така». Замість фізичної розправи осіб піддають ізоляції від благополучного суспільства, з метою його лікування або перевиховання. Сучасна в'язниця є прототипом середньовічного вигнання. Вигнані особи ставали ізгоями, їх ігнорували та уникали зустрічей навіть очима, вони ставали абсолютно ізольованими від суспільства⁵. Сьогодні в'язниця пропагує інші методи – виправлення порушника, його подальша адаптація та ресоціалізація, демонструючи повагу до нього, готовність допомагати на шляху виправлення, гуманне відношення та встановлення справедливості⁹.

Дуже яскраво його думку демонструє загадка, яку він озвучує у книзі «Наглядати і карати: народження в'язниці», зміст загадки такий: установа в якій знаходяться чотириста осіб, які не перебувають у шлюбі. Особи прокидаються в один час, мають жорсткий та чіткий розпорядок дня, відведений час на прийом їжі, похід до вбиральні, застелення ліжок та робочі задачі. Особи мають обов'язково проводити молитву, їм дозволено виходити за межі установи у встановлені дні, під наглядом священнослужителів, які насправді повністю контролюють життя осіб, і найголовніше під забороною знаходиться будь-який контакт з навколишнім світом.

Правильна відповідь – це не монастир, з жорсткими релігійними обмеженнями, не в'язниця і навіть не психіатрична лікарня, так Мішель Фуко описав графік та умови роботи швейної фабрики. Взагалі сучасним робітникам варто замислитися в яких умовах та графіках працює кожен з нас, чи не перетворились наші умови роботи з дисципліною на муштру, та якою долею свободи він розпоряджається у своєму житті³.

На думку Мішеля Фуко дисципліна – це ідеальна зброя, адже основні принципи сучасної організації робочої атмосфери, мають схожі риси з організацією тюремного порядку. Згідно з автором, основні елементи в'язниці – це віддаленість (окремішність), локальна організаційна структура, функціональність простору,

⁵ Foucault M. History of Madness : монографія. London : Routledge, 2006. 776 p.

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

³ Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращук. — К.:

ранговість. Насправді це не обов'язкові елементи саме в'язниці, глобально це основа побудови загальної дисципліни. Принцип віддаленості, наприклад в'язниця це окремо побудована усамітнена інституція, віддалена від іншого світу, оточена охороною та має власну територію, на якій зібрані представники однієї групи інтересів (кримінальні елементи). За таким принципом також побудовані школи, у більшості країн здобуття шкільної освіти є обов'язковим правилом встановленим на законодавчому рівні. Зараз школа набула ще більше рис режимного об'єкта перебування, адже окрім розкладу та охорони тепер у багатьох школах встановлені пропускні турнікети для ще більшого контролю пропуску осіб. Другий принцип наявність організаційної структури простору, предметної зайнятості квадратних метрів, з певною ієрархізацією. Приміщення поділено на кімнати – класи для навчання, палати в лікарні, кабінети персоналу, передбачені місця загального користування та статусні «кабінети». Кабінет директора чи головного лікаря, місця доступ до яких надається за окремими правилами, запрошуючи дозвіл чи завчасно обираючи час. Цей принцип поєднаний із принципом функціональності простору, в режимних закладах задіяно та завантажено кожен квадратний метр. В школі немає пустих кабінетів, у в'язниці немає простору без логічного навантаження. Чітка продумана структура розподілу, весь простір задіяний за необхідністю. Четвертий принцип дуже важливий у сучасному суспільстві, розділ на ранги та категорії, прості це про типологію виразу «знай своє місце». Учень зобов'язаний слухати вчителя, лікар має право на маніпуляції над вашим тілом в цілях лікування, робітник виконує задачі поставлені директором, офіцер виконує накази, як і в'язень. Кожна особа має свій статус, соціальний зокрема, суспільство живе в ієрархії, є керівники вищого, нижчого та середньо кіл. Робітники також мають власні категорії і класи^{3,9}.

Тюрма, університет, армія, школа, організація – всі установи будуються на принципах дисциплінарного режиму, структури та правил, в умовах коли ти не є господарем свого часу. Деталізація часу, розпорядок дня, режим, покарання або догану за пропуск чи невиконання завдання. Кореляція тіла та жестів,

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. —

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

демонстрування вияву поваги до старшого або вищого, контроль над вербальною та невербальною поведінкою. З дитинства нас вчать етикету правил поведінки у різних життєвих обставинах, у подальшому житті за вияв свого справжнього ставлення або демонстрації протесту може слідувати покарання⁹.

Протягом всієї книги автор намагається пояснити, як насправді глибоко в'язниця проникла у кожен етап нашого життя. Прочитавши роботу Мішеля Фуко ти дійсно піддаєш умови свого життя глибокому аналізу. Визнаючи в яких рамках насправді життя суспільство та кожна особа окремо стає зрозумілим, що для Фуко є справжня в'язниця. Фуко визнає та зауважує, наскільки важливим структурним елементом покарання є в'язниця. Сучасна тюрма це фінальна стадія юридичного правосуддя, його історичний вінець гуманності та розвитку. Варто також визнати, що подібний каральний елемент є важливим для історичного розвитку дисциплінарних механізмів дії. Протягом XVII – XIX століть сформувався новий патерн суспільного договору – соціум несе загальну функцію покарання, яка застосовується до всіх його елементів, у більшій та меншій долі в залежності від рівня проступку³.

Сьогодні в'язниця основний спосіб покарання злочинців, звісно періодично виникають нові методи, але вона залишається основою сучасної пенітенціарної системи. Саме позбавлення основної людської потреби на рівні інстинктів – волі це найбільша кара, яка є рівнозначною для всіх. Санкційні методи штрафів, не несуть такої результативності та цінності для багатьох осіб, в'язниця позбавляє найціннішого ресурсу життя, відбираючи наш час, яким розплачується особи за скоєння злочину. Також вона демонструє яким сильним деструктивним елементом є правопорушення, яке негативно впливає не лише на фігурантів справи, а й на суцільне благо в цілому. Завдяки в'язниці злочин набув економічної складової, було встановлено зв'язок між часом відбування покарання та видом правопорушення, ступінь його тяжкості вимірюється витраченим часом. Мішель Фуко писав у своїй

³ Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. —

роботі, що в'язницю створили не реформи, вона утворилась в історичних умовах із плином часу⁹.

3. Філософія та розвиток системи Покарання за Мішелем Фуко.

3.1 Фізичні покарання: їх суть та види.

Темі фізичного насилля у роботі Мішеля Фуко «Наглядати і карати: народження в'язниці» присвячено дуже багато уваги. Покарання – дія застосована проти особи за або у відповідь на її дію чи бездіяльність – це сучасне загальне розуміння терміну «покарання». Сучасне міжнародне право визначає «катування» як дію, яка заподіяна навмисно та спричиняє особі сильний біль або страждання, фізичне або моральне, з метою залякування, примусу, шантажування, отримання інформації, зізнання, покарання за дії чи бездіяльність в здійсненні яких вона підозрюється. Історія фізичних покарань варта окремої частини роботи. Страта та фізичні тортури, і взагалі будь – які тілесні дії до особи є найстарішими методами покарання, головним принципом яких було спричинення фізичного болю, каліцтва чи смерті³.

Мішель Фуко почав книгу «Наглядати і карати» з опису тортур Дам'єна, чоловіка, який скоїв замах на короля, за що його чекав вищий ступінь покарання з вживанням особливо жорстоких тортур. Страта Дам'єна звісно мала відбутися публічно, демонструючи всім громадян розплату за такий важкий злочин. Мене дуже вразила до тонкощів описана картина мук чоловіка та різноманітність тортур того часу. Дам'єна мали провезти на возі по площах міста, у сорочці та зі свічкою у руках. Чоловік мав піддатися поетапним катуванням, спочатку йому мали виривати шматки тіла щипцями, потім руку, якою він вчинив замах, спалити, на місця вирваної тканини заливали свинець, киплячу олію, гарячу смолу, віск та сірку. В останню чергу, його тіло мали розірвати кінями за кінцівки. Насправді від розуміння реальності, яка була раніше, в жилах холоне кров. Приречення на страждання було найвищою карою.

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023)

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

Періодично до Дам'єна підходив секретар, запитуючи, чи хоче той щось сказати. Протягом всього акту страту Дам'єн молив Господа позбавити його страждань, вибачити та час від часу оглядав стан свого тіла. Зрештою тіло було віддане вогню. Особа ката того часу, це такий професійний феномен, професія, яка виникла шляхом попиту на осіб, які готові здійснювати вбивства.

Мішель Фуко писав, що кожен вид покарання був елементом карної системи свого часу. Сучасна динаміка розвитку демонструвала настання нової епохи світового законодавства, методів та форм встановлення правосуддя, розвиток юриспруденції та просвіти прав людини, написання та розробка нових кримінальних кодексів у всьому світі. Мішель Фуко тематикою розвитку пенітенціарної системи на початку своєї роботи обрав опис зникнення тортур. Стародавня система покарання засновувалась на принципі «кров за кров», в нанесенні рівної міри покарання, яка була завдана першою стороною. Публічні покарання мали спричинити ефект перевиховання та відрази до скоєння злочину і мали театрального-розважального характеру. Епоха феодалізму стала розквітом тілесних покарань, демонструючи владу над тілом та розшарованість суспільства на звичайних людей та тих, хто вершить правосуддя³.

Методи катування виникали у стародавніх державах світу разом із розвитком науки і техніки. Вони мали власний дизайн, широкий спектр експлуатації, прекрасно функціонували, але головною метою їх застосування було нанесення травм та летального фіналу жертви. Знаряддя тортур були новітніми розробками та мали багато спільного з розвитком науки, адже механізували процес катування. Фактично для тих часів розробка подібних інструментів були інженерними відкриттями.

Перші у світі інструменти були простими, навіть примітивними конструкціями, технологія вироблення яких засновувалась на простих принципах сили природи, як вогонь, тиск та силу тяжіння. Смертоносні винаходи часто мали достатньо витончений механізм дії, що відображає риси особливого цинізму у методах покарання тих часів. Насправді тортури, страти й тілесні покарання виникли паралельно із розвитком первообщинного устрою. Навіть за часів первісних людей вже існувало розуміння меж допустимого і забороненого, яке звісно кардинально

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

відрізнялось від сучасних поглядів. Общини жили за правилами зграї і переважно вдавались до таких методів у катуванні проти чужинців, полонених чи ворогів. Принцип застосування фізичної сили полягав у жорсткій дії спрямованій на перевиховання, покарання за злочин та найголовніша превентивна дія, створення умов запобігання повторному випадку. Про методи катування переповідали по черзі, воно обростало міфами та домислами перетворюючись на знаряддя залякування та застосування інформаційного впливу. Окрім старих методів покарання, як биття камінням, побої палицями, катування вогнем, в общинах існувало моральне засудження та вигнання, тобто перетворення на ізгоя.

Особливою рисою проведення тортур була їх пишнота. Тортур мала бути помпезною, продуманою, довготривалою з обов'язковими елементами театрального початку, пауз та кульмінації. До речі, вигляд інструментів та акторів катувань також був наділений елементами пригнічення та тиску, викликаючи страх та жах у особи, підданій катуванню та оточення³.

Контекстуально історії застосування тілесних покарань та розвитку системи катувань дуже тісно пов'язані між собою, фактично вони нерозривні. Дві категорії достатньо важко розрізняти між собою, адже фактично вони є продовженням та доповненням один одного. Після французької революції і впровадження принципу гуманізму і толерантності в офіційному документі - Декларації прав людини і громадянина, поступово почало відбуватися зменшення застосування такого засобу впливу як тілесне покарання. Також, новим юридичним кроком, стало офіційне закріплення Принципу недоторканості особи. Сьогодні стаття про те, що кожна особа і громадянин є недоторканною, а її гідність захищається законом є у всіх конституціях демократичних держав. В рамках сучасного міжнародного права закладена основа боротьби і заборони катування і тортур, у вигляді ратифікованої Конвенції про захист прав людини та основних свобод. До законодавчих змін та модернізації суспільно-політичних відносимо, катування вважались нормою карної системи. З часом покарання перестало бути сценічною екранізацією влади змінивши методи та цілі роботи. Сакральність заміни фізичних покарань змінилась принципом завершення.

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

Фактично з гвалтівником вчиняли той самий акт, який він здійснив раніше, а сучасна пенітенціарна система мала носити білі мантії праведних та справедливих суддів, повертаючи злочинців на правильний шлях. Покарання набуло ознак латентності, воно стало прихованою, навіть інтимною частиною завершення кримінальної справи. Застосування дисциплінарного покарання запроваджувало нову філософію мук душі. Мішель Фуко наводить приклад запровадження гільйотини, метод карі якою також має динаміку відносно розвитку гуманізму. Основні принципи – це одне покарання для всіх попри статус у суспільстві, швидка смерть позбавлена великої кількості страждань. Наголошуючи, що протягом довго часу скасування тортур було просто тенденцією змін і існували вони дуже довго. Фуко наголошував, що скасування тілесних покарань, також свідчить про дію суспільства – менше транслявання жорстокості, налагодження спокійної атмосфери у державі³.

Протягом багатьох віків катування і тілесні покарання були універсальними засобами прояву внутрішньої політики, для усунення опозиційних настроїв, врегулювання суспільних відносин, встановлення порядку, перевиховання та підлаштування осіб. Насправді піком застосування жорстоких методів стали XVI-XVII століття. Саме в ті часи катування перетворились у ще більш жорстоку картину безвладдя, хаосу, свавілля та дій ліквідації населення. Фізичні покарання стали ознаками авторитарних і тоталітарних режимів.

З плином часу, тілесні покарання втрачали актуальність абсолютно органічним способом. Сучасне покарання мало представляти виправний характер, втрачаючи складову тілесного катування. Об'єктом утисків і покарання стала душа, совість та морально-етичні норми. Варто пам'ятати, зняття тортур винаходили самі люди. Методи роботи в будь-якій сфері, і тортури зокрема, мають власний термін давності та час потреби. У XVIII столітті крок за кроком у Франції почали скасовувати стовпи ганьби та прилюдне каяття.

Звісно є місце катуванням і в сучасному світі, вони мають багато схожих елементів та відмінностей із тортурями минулого. Навіть після глобальної гуманізації країн світу, тортури часто можна зустріти, наприклад в тоталітарних державах,

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

країнах з високим рівнем злочинності та відсутності соціальної злагоди, під час ведення війн, і звісно ніхто не говорить про відсутність тортур серед представників окремих категорій – як, наприклад вищих ешелонів бізнесу та влади, кримінальних одиниць. Просто в сучасних реаліях процес фізичних мук повернувся до мотиву особистої помсти й навпаки стану агонії та всездозволеності, як під час війни в Україні.

3.2 Поняття Паноптикуму.

На початку роботи над темою дослідження паноптикуму у книзі «Наглядати і карати» Мішель Фуко веде розповідь про сучасні умови існування людей, які утворились вимушено через спалах хвороби чуми. В країні розробляється план дій для максимально безпечного перебігу хвороби. Встановлюється контроль над майже всіма сферами життєдіяльності громадян. Фуко наводить велику кількість нових соціальних обмежень. Історія з епідемією дуже схожа на нещодавно розпалену, всесвітню пандемію коронавірусу. Встановлення тотального контролю за територією міст і район із встановленням відповідальних осіб, обмеження свободи дій, пересування, запровадження режиму карантину³. Містом починають діяти спеціальні загони патрульних інспекторів, які ведуть контроль за дотриманням правил, порушення яких суворо карається. В місті проводилась процедура примусового очищення у примусовому порядку. Майже через тиждень від оголошення карантину, починалась спеціальна процедура очищування у превентивних цілях запобігання розповсюдженню хвороби у місті. Мешканців змушували виходити з будинків, та починали обкурювати приміщення спеціальними засобами. Даючи певний час для горіння і за декілька годин людям було дозволено повертатися додому. На нашу думку, не доречно проводити аналіз із нещодавніми карантинними обмеженнями, адже схожість методів та основного сенсу подій досить очевидна. Здавалось, яким чином цей історичний приклад боротьби зі смертельним недугом може бути

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. *Наглядати й карати: народження в'язниці* / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращук. — К.:

пов'язаний з правилами дисциплінарного суспільства, в чому зв'язок із покаранням, адже держава вчиняє подібний тиск керуючись виключно позитивними намірами. Насправді модель закритого, охороняємого, структурно поділеного простору, з характерною соціальною ієрархією, з дотриманням єдиної лінії контролю за всіма сферами є фундаментом дисциплінарного суспільства.

У своїй роботі Мішель Фуко доводить, що виникнення фізичної в'язниці не пов'язано з тотальною гуманізацією суспільства на всі сто відсотків. Тюрма є результатом сукупності соціальних процесів які призвели до виникнення дисциплінарного суспільства. Alegорією нашого дисциплінарного суспільства, слугує проєкт в'язниці паноптикуму Джеремі Бентама. Паноптикум означає бачити все. Сучасна модель соціального конструкта є саме такою спорудою, в центрі якої знаходиться пункт надзору, з якого є можливість для постійного спостереження на всі триста шістьдесят градусів³.

Мішель Фуко у розробці концепту влади звертався до принципів паноптикуму, розроблених відомим англійським філософом Ієремією Бентамом. Саме Бентам першим у своїй роботі розробив та окреслив проєкт ідеальної в'язниці. Суть моделі паноптикуму полягає у постійному анонімному спостереженні, на території режимного закладу ведеться постійний пильний нагляд за всіма ув'язненими одночасно, здійснює його одним наглядач. Умови існування паноптичного суспільства – це повна прозорість дій його суб'єктів, але положення влади знаходяться в тіні та не є очевидним. Мішель Фуко пише, що першочергово паноптикум був конструктом для побудови та функціонування державних установ, який був наділений всіма необхідними техніками для здійснення контролю над їх діяльністю. На думку французького філософа існування паноптикуми – це уявна межа свободи дій та думок. Як було вже зазначено раніше, технічно владу найбільше ретрансльовано у бюджетних установах, таких як заклади надання освіти, лікарні та в'язниці.³ Ідеальним закладом здійснення влади є саме тюрма. Раніше ми вже

³ Foucault, M. *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращук. — К.:

зазначали про принцип задлученості простору, от саме у в'язниці, весь простір організовано згідно з функціональністю. Саме правильний розподіл приміщень та кімнат дозволяє безперервно здійснювати контроль на нагляд за особами. Звісно існування паноптикуму - це мета діяльності влади, бути всеосяжною та непомітною, зберігаючи за собою можливість бачити все. Паноптикум і має такий переклад – простір, в якому все видно. Паноптикум є не лише інструментом здійснення та побудови владних відносин, це спосіб політичної зручної організації соціального простору в рамках держави. Мішель Фуко зауважує, що саме паноптикум є найбільш контрольованим способом вираження принципів дисциплінарної влади.

Саме через існування подібної моделі контролю, кожен індивід чи в'язень живе з усвідомленням контролю. Страх змушує людей піддаватися шаленому самоконтролі, ставати власними спостерігачами за собою. Правила дисциплінарного суспільства перетворюють душу та підсвідомість людини на об'єкт покарання та обмеження. В паноптикумі людина самотійно стає катом та підкорює себе власними руками і думками. Індивід будує свою лінію поведінки для потенційного задоволення особи, яка за ним спостерігає. Справжня дисциплінарна, каральна влада закладена у всіх установах різних структур – школах, лікарнях, університетах, армії, в'язницях, монастирях та культурі. Головна ціль діяльності дисципліни це перетворення колективного в індивідуальне. З року в рік, людина змінює пенітенціарні інституції, зі школи в інститут і так далі по інерції розвитку. Весь цей час знаходячись в рамках та правилах дисциплінарного покарання¹⁶. Анонімний наглядач, спостерігає за життям ув'язнених немов у зоопарку. Ефемерні стіни між ув'язненими у паноптикумі перешкоджають спілкуванню та здійсненню впливу один на одного. Сучасне атомізоване суспільство також живе за принципом стін між людьми, це дуже зручна та надійна система, адже відсутність спілкування усуває ризики колективної змови. Індивіди уникають спілкування з іншими, адже присутній страх, що всі слідкують за

¹⁶ Мірошніченко В. КУЛЬТУРОЛОГІЯ ВСЕСІДНОСТІ ТА СИНЕРГІЙНА АНТРОПОЛОГІЯ: АЛЬТЕРНАТИВИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ CULTUROLOGY OF ALLUNITY AND SINERGETIC ANTHROPOLOGY AS AN ALTERNATIVE OF INTERDISCIPLINARITY. *Культура України*. 2013. № 42. С. 81–88.

всіма. Процеси контролю паноптикуму здійснюється на метафізичному рівні та є невидимою матерією.

Насправді в сучасних умовах важко розмірковувати про паноптикум, адже з одного боку людство дійсно живе в побудованих моральних і правових рамках, ніби в корсеті наших особистостей. З іншого боку світ настільки поглинув у процесах глобалізації, що паноптикум не є локальним утворення лише в одній державі, тобто за нами ведеться спостереження умовними господарями світу. На думку Мішеля Фуко прообразами паноптикуму є зоопарки, або старі звірніці. Наше уявлення паноптикуму, це як погляд на величезний акваріум у вигляді мапи світу. Паноптикум перш за все є проєктом суспільства спостереження та суспільного спостереження. Всі люди постійно за чимось спостерігають, за людьми в кафе, їх поведінкою та реакцією, спостерігають за життям один одного в інтернеті, за діями інших через камери нагляду, які сьогодні стоять на кожному кроці. Спостереження стало постійним соціальним процесом.

3.3 Характеристика та аналіз елементів сучасної пенітенціарної системи Франції.

У своїй праці «Наглядати і карати: народження в'язниці» Мішель Фуко здійснив аналіз пенітенціарної системи Франції, користуючись багатьма методами і засобами для дослідження та опису її еволюції. Колись держава жорстокого монаршого ладу перетворилась на одну з провідних країн світу, яка кожного року демонструє позитивну динаміку змін, загального росту та соціального добробуту. Багато років, починаючи з XVIII століття Франція демонструвала жагу до змін та розвитку демократії. У розділі 2.1 «Розвиток пенітенціарної системи Франції» я описувала хронологічний розвиток пенітенціарної системи Франції. Однією з основних опорних точок сучасної французької систем покарань є забезпечення високого рівня самостійності інстанцій. Пенітенціарні установи Франції знаходяться під юрисдикцією Дирекції пенітенціарної адміністрації, яка знаходиться у складі

Міністерства юстиції¹⁸. Посаду Директора займає особа за наказом президента республіки, за поданням міністра юстиції. В'язничній системі Франції підпорядковані органи центрального управління, установи, які виконують контроль за виконанням покарань, міжрегіональні дирекції та заморська місія, служби адаптації та пробації, служби пенітенціарної зайнятості та Національну школу пенітенціарної адміністрації, що проводить навчання персоналу та його перепідготовку²¹. Тобто сучасна пенітенціарна система Франції налічує дуже багато складових для продуктивної та результативної роботи³.

Від 1958 року була ухвалена низка законів та нововведень, які згодом стали основою функціонування сучасної системи Франції. Саме від цих подій можна рахувати новітню трансформацію кримінально-виконавчої політики, основою якої стала ресоціалізації засуджених⁷. У Франції було утворено центри напіввільного режиму та полегшеного покарання, пенітенціарні центри та центри ув'язнення. Центри напіввільного режиму та центри полегшеного покарання найбільш дуже унікальні за конструкцією. Установи створені для осіб, які готуються для звільнення з-під варти після ув'язнення¹⁸. Основна мета утримання – це створення максимально приємних та м'яких умов для ресоціалізації осіб. В центрах дозволено залишати установу для роботи або власних нагальних справ. Звісно, це установи не вільного режиму, в яких діють чіткі правила та вимоги, щодо правил повернення та відвідування. В сучасних умовах це навіть трохи схоже на гуртожитки старого зразку. Пенітенціарна система Франції змінюється також синхронно до вимог міжнародного права, адже Франція, це країна, яка заходиться у складі Європейського Союзу. У 2007 році на законодавчому рівні була запроваджена посада Головного контролера місць

¹⁸ Красницький І. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : курс лекцій. Львів : ЛЬВІВ. ЮРИД. ІН-Т МВС УКРАЇНИ, 2005. 198 с.

²¹ Тхоровська С. МЕТОД ДИСКУРС-АНАЛІЗУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ІДЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ). Молодий вчений : навч. посіб. 2-ге вид. Львів, 2022. С. 104–107. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3197/3162> (дата звернення: 04.06.2023).

³ Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Таращук. — К.:

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁸ Красницький І. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : курс лекцій. Львів : ЛЬВІВ. ЮРИД. ІН-Т МВС УКРАЇНИ, 2005. 198 с.

ув'язнення, особа, яка зобов'язана здійснювати нагляд за дотриманням прав засуджених, умовами утримання у пенітенціарних закладах. Звісно це свідчить про встановлення додаткового важеля контролю пенітенціарної системи та відповідальних осіб¹⁷.

Сучасна пенітенціарна система Франції не є ідеальним взірцем. Не так давно сили уряду та вповноважених органів були направлені на подолання таких проблем як, покращення умов утримання, реконструкція та вдосконалення приміщень, жорстоке поводження засуджених, незайнятість засуджених суспільно корисною працею та низький рівень і недоступність шкільної та професійної освіти у пенітенціарних закладах²¹. Також існує проблема з перевантаженням тюрм, заклади з великою кількістю місць, потребують реорганізації, для встановлення індивідуального підхід до кожного з боку адміністрації. Основними аспектами розвитку пенітенціарної системи Франції є – робота над зменшенням перенаповнення пенітенціарних установ та покращення умов тюремного ув'язнення¹⁹. Керівництво Франції прикладає багато зусиль, для усунення проблеми перенаповнення осіб у виправних установах, перш за все, шляхом будівництва нових закладів для перебування, модернізації та вдосконалення вже чинних і застосування альтернативних видів покарання. Сучасний світ вимагає сучасних рішень, кримінально-правова система винайшла новий метод покарання у вигляді домашнього ув'язнення. За допомогою домашнього арешту та засобу контролю у вигляді застосування електронного браслета, є змога розвантажувати кадрову зайнятість працівників, які мають здійснювати, нагляд, транспортування, контроль за режимом та виконанням робіт, також це дозволяє зберегти державний фінансовий сектор, адже за утримання в'язнів витрачаються податкові кошти. Також вживаються заходи для покращення умов ув'язнення,

¹⁷ Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз / С. В. Лучко // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О. В. Сокальська. – К., 2015. – С. 47–50.

²¹ Тхоровська С. МЕТОД ДИСКУРС-АНАЛІЗУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ІДЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ). Молодий вчений : навч. посіб. 2-ге вид. Львів, 2022. С. 104–107. URL: <https://molodyivchenui.ua/index.php/journal/article/view/3197/3162> (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁹ Іваньков І. Особливості організації пробації у Франції, Великобританії та Швеції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 2 серпня 2016 року), м. Чернігів, 2 серп. 2016 р. Чернігів, 2016. С. 61–63.

включаючи поліпшення гігієнічних умов, доступу до медичної допомоги та соціальних послуг¹⁷.

Уряд Франції приділяє багато уваги ресоціалізації засуджених та їх підготовці до повернення у суспільство. В установах пенітенціарної системи надаються можливості для отримання освіти, професійної підготовки та вдосконалення навичок, які в майбутньому допоможуть засудженим знайти роботу після звільнення. Тобто Франція вживає багатьох заходів для ресоціалізації, професійної підготовки та соціально інтеграції осіб. Франція розробляє програми та послуги, спрямовані на підтримку соціальної реінтеграції засуджених після виходу на волю, які включають послуги з пошуку житла, підтримку у пошуку роботи, психологічну підтримку та програми залучення до суспільства¹⁷.

Питання вдосконалення та нового етапу видозмін у світовому порядку пенітенціарних норм і процедур стоїть достатньо гостро. Я вже зазначала, що центральною подією для поштовху пенітенціарних установ у сучасність була II Світова війна. Звісно глобальна гуманізація, розвиток суспільства, перехід на екологічні методи виправлення принесли дуже великий вклад у формацію каральної системи, але все ж найбільшим важелем були зміни світового порядку. Людство стикнулось з новими формами жорстокості, які вимагали нестандартних покарань і поклали початок встановленню нового суду та кримінально-процесуального кодексу. Сьогодні світ сколихує війна Росії проти України, і звісно незабаром нові військові процеси внесуть власні коригування у нормативно-правові акти, які стосуються ув'язнених. Франція постає збоку України, збирає докази злочинів російських військових та політиків. Нові судові процеси та сучасні умови вимагатимуть нових вирішень. Саме цей актуальний приклад, стає яскравою ілюстрацією плинності та мобільності світової пенітенціарної системи.

¹⁷ Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз / С. В. Лучко // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О. В. Сокальська. – К., 2015. – С. 47–50.

¹⁷ Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз / С. В. Лучко // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О. В. Сокальська. – К., 2015. – С. 47–50.

Сьогодні Франція є однією із найбільш розвинених пенітенціарних систем світу, основними цілями якої декларуються - контроль за виконанням вироків суду, здійснення та встановлення справедливості, контроль над прозорою роботою судової системи, дотримання певних вимог з утримання засуджених, їх реабілітація, відновлення, соціальна реабілітація осіб, які пройшли покарання з подальшою допомогою для відновлення їх життєдіяльності у соціумі¹⁹. Окремі установи створені для контролю та догляду над особами, які очікують на вирок або відбувають покарання в спеціальних установах. Забезпечення громадян відчуттям захищеності в державі та справедливості покарання засуджених. Подальша ресоціалізація, адаптація, психологічна та соціальна реабілітація осіб звільнених з-під варти, встановлення безпечних умов для життя та функціонування суспільства⁷.

На нашу думку, основними складовими розвинутої пенітенціарної системи, є встановлення налагодженої та прозорої роботи пенітенціарних механізмів, спрямованих на реалізацію державної політики, встановлення справедливості та верховенства закону. Забезпечення прозорої та зрозумілої підпорядкованості пенітенціарних установ. Запровадження здорової політики щодо тюремного ув'язнення, умов утримання та перспектив повернення до звичайного життя. Контроль за виконанням покарань та їх гуманністю. Підготовка та освіта професійно підготованих кадрів.

¹⁹ Іваньков І. Особливості організації пробації у Франції, Великобританії та Швеції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 2 серпня 2016 року), м. Чернігів, 2 серп. 2016 р. Чернігів, 2016. С. 61–63.

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023)

Висновки.

Прочитавши особисто роботу Мішеля Фуко «Наглядати і карати: народження в'язниці» і багато аналітичних і наукових статей, щодо поглядів автора, ми змогли сформуванати особисту думку. Філософія Фуко досить неординарна і дійсно місцями провокативна. Сама робота достатньо легка у процесі читання, через індивідуальний стиль написання матеріалу. Мішель Фуко у своїх працях описував пенітенціарну систему, як інструмент контролю та приборкання соціальної опозиції. Він вважав, що основною задачею пенітенціарної системи є саме елемент ізоляції злочинців та правопорушників в умовах контролю над ними, а не їх виправлення та реанімування до загальноприйнятих соціальних норм та правил. Також філософ приділяв багато уваги феномену зворотної дії пенітенціарної системи, умови якої провокують зростання рівня злочинності наділяючи кримінальні елементи негативним ставленням до соціуму. Основним інструментом пенітенціарної системи на думку Фуко є саме дисциплінарна дія обмежень на ув'язнених³.

Модель дискурс-аналізу, яка була використана у практичній частині даної роботи, для проведення власного дослідження та аналізу, передбачає декодування смислів одиниць дослідження у межах макротексту при активному залученні особливостей контексту, який окреслює вплив різноманітних аспектів на процеси породження та інтерпретації дискурсу. Застосування методу дискурс-аналізу дозволило з'ясувати, в який спосіб нова інформація накладається на вже наявні у адресата переконання та цінності, та простежити, як вона позначатиметься на його позиції⁷.

Проблема розвитку та реформування пенітенціарної системи не втрачає своєї актуальності не лише для держав, а й для громадян країни²⁰. Пенітенціарна система у перекладі з латинського означає каяття. Важливість влади, сталих правил, норм та

³ Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5. URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).

²⁰ Радов Г.О. Пенітенціарна ідея: Думки на тему. – К.: МП«Леся», 1997. – 288 с.

рамках за якими слідує сучасне суспільство заперечувати неможливо. Способи впливу та покарання громадян еволюціонують одночасно з процесами розвитку демократії та громадянського суспільства. Устрій нових пенітенціарних інституцій не такий прозорий і зрозумілий, як може здаватися з першого разу⁹.

Провівши власне дослідження ми отримали можливість наочно розглянути динаміку зміни орієнтирів правової системи, її процесів та впливів на суспільство і державу в цілому. Реформування пенітенціарної системи у багатьох країнах світу викликана зміною процесів покарань через оновлення стандартів міжнародного права, гуманізму, демократії, толерантності та рівності що призводить до глобальних реформ у пенітенціарному просторі¹⁹. Сучасна пенітенціарна система набуває рис виправного заходу, для майбутнього розв'язання проблем та наданням гарантій безпеки суспільства, а не закладом для ізоляції та вигнання. Сучасна дисциплінарна влада суспільства є елементом пенітенціарної системи, який діє на потенційного порушника превентивно¹⁸.

Сучасний устрій пенітенціарної системи не є остаточним і немає сталої форми, демократизація суспільства буде призводити до її подальшої зміни Робота Мішеля Фуко дозволяє нам проаналізувати процес встановлення та систематизації пенітенціарної системи та її елементів⁷²⁰.

В роботі проведено глибокий аналіз літературних джерел, що дозволило докорінно розкрити проблему появи, розвитку та закріплення пенітенціарної системи Франції. Перш за все, вдалося розкрити ключові теоретичні та методологічні підходи для розуміння та деталізації виникнення сучасного устрою пенітенціарної системи Франції. Було схарактеризовано та окреслено всі структурні та контекстуальні складові роботи розвиненої системи покарань, що їй заважало розвиватися і які

⁹ Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SpivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

¹⁹ Іваньков І. Особливості організації пробації у франції, великобританії та швеції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 2 серпня 2016 року), м. Чернігів, 2 серп. 2016 р. Чернігів, 2016. С. 61–63.

¹⁸ Красницький І. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз : курс лекцій. Львів : ЛЬВІВ. ЮРИД. ІН-Т МВС УКРАЇНИ, 2005. 198 с.

⁷ О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39.

²⁰ Радов Г.О. Пенітенціарна ідея: Думки на тему. – К.: МП«Леся», 1997. – 288 с.

перепони та перспективи розвитку є зараз. Проведено аналіз та порівняння принципів побудови пенітенціарної системи у минулому та сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

- 1 The Lives of Michel Foucault : навчальний посібник. Franst : The eddition published by Verso, 2019. 599 p.
URL: https://books.google.de/books?hl=ru&lr=&id=JcBWDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=michel+foucault+biography&ots=1TpmBbfVQi&sig=Ltem8fkVoAF8WTrYnN9sT-JyKkG&redir_esc=y#v=onepage&q=michel%20foucault%20biography&f=false (date of access: 04.06.2023).
- 2 Менжулін В. Біографія філософа після «смерті автора»: випадок фуко : курс лекцій. Київ, 2010.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2010_6_3. (дата звернення: 04.06.2023).
- 3 Foucault, M. Surveiller et punir. Naissance de la prison, Paris, Gallimard, 1975, 328 p. (укр. переклад: Фуко. М. Наглядати й карати: народження в'язниці / М. Фуко ; пер. з фр. П. Тарашук. — К.:
- 4 Foucault M. The History of Sexuality, Vol. 1, An Introduction. New York: Vintage, 1980
- 5 Foucault M. History of Madness : монографія. London : Routledge, 2006. 776 p.
- 6 Фуко М. Археологія знання : монографія. Київ : Соломії Павличко «Основи», 2003. 305 с. URL: http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/Arkheolohiia_znannia.compressed.pdf (дата звернення: 04.06.2023).
- 7 О. В. Сокальська Д. С. Луга. 7 В'ЯЗНИЧНА СИСТЕМА ФРАНЦІЇ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія "Право", № 39. С. 5.
URL: https://www.academia.edu/28851806/В_язнична_система_Франції_етапи_формування_та_сучасний_стан_PRISON_SYSTEM_OF_FRANCE_PERIODS_OF_FORMATION_AND_CURRENT_STATUS (дата звернення: 04.06.2023).
- 8 Foucault M. The Order of Things: : монографія. New York : Vintage Books, 1994. 387 p.
URL: https://monoskop.org/images/a/a2/Foucault_Michel_The_Order_of_Things_1994.pdf (date of access: 04.06.2023).
- 9 Співак В. Енітенціарна проблематика у філософській спадщині мішеля фуко. Науковий вісник Сіверщини. 2019. Т. 6, № 1. С. 17–24. URL: <https://sjlaw.academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/text-pdf2019-1-6/2.SrivakV.V..pdf> (дата звернення: 04.06.2023).
- 10 Адаменко К. Особливості позбавлення волі в окремих зарубіжних країнах. *НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ* : навч. посіб. Київ, 2017. Т. 5 : ОСОБЛИВОСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ. С. 191–194.
URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17221/Адаменко%20К.%20Особливості%20позбавлення%20волі.pdf?sequence=1&isAllowed=y#:~:text=Пенітенціарну%20систему%20Франції%20складають%20такі,центри%20полегшеного%20покарання%20> (дата звернення: 04.06.2023).
- 11 Сокальська О. До історії формування пенітенціарної адміністрації у Франції. МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ : міжнародно наук. конф., м. Чернігів, 7 верес. 2016 р. Чернігів, 2016. С. 205–210. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/Mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-Tehnologiyi-profesijnoyi-diyal-nosti-teoriya-i-praktika-02.08.2016.pdf#page=205> (дата звернення: 04.06.2023).
- 12 Wicks, R. Modern French Philosophy [Text] : From Existentialism to Postmodernism / R. Wicks
- 13 Дедяєва І. ІДЕЯ СВОБОДИ У КОНЦЕПЦІЇ МІШЕЛЯ ФУКО: ЛЮДИНА ЯК ПОХІДНА ВІД «ІСТОРИЧНОГО АПРІОРИ». Київ, 2004. С. 1–6. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2035/1/Dedjaeva.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).
- 14 Мальцева К. С. Мовний аспект влади: Мішель Фуко як текст / Катерина Мальцева // Магістеріум. Вип. 3. Історико-філософські студії / [редкол. : В. С. Горський (голова) та ін.]; Національний університет "Києво-Могилянська академія". - Київ, 2000. - С. 130-137.
- 15 Жене Ж. Щоденник злодія / Ж. Жене [Пер. з фр. О. Жупан-ського]. — К. : Юніверс, 2004. — 304 с
- 16 Мірошніченко В. КУЛЬТУРОЛОГІЯ ВСЕЄДНОСТІ ТА СИНЕРГІЙНА АНТРОПОЛОГІЯ: АЛЬТЕРНАТИВИ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ CULTUROLOGY OF ALLUNITY AND SINERGETIC ANTHROPOLOGY AS AN ALTERNATIVE OF INTERDISCIPLINARITY. *Культура України*. 2013. № 42. С. 81–88.
- 17 Лучко С. В. Становлення та розвиток пенітенціарних установ зарубіжних країн: порівняльний аналіз / С. В. Лучко // Зарубіжний досвід функціонування пенітенціарних систем: сторінки історії та виклики сьогодення: матеріали круглого столу (Київ, 14 травня 2015 року) / відп. ред. О. В. Сокальська. – К., 2015. – С. 47–50.
- 18 Красницький І. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом франції та україни: порівняльний аналіз : курс лекцій. Львів : ЛЬВІВ. ЮРИД. ІН-Т МВС УКРАЇНИ, 2005. 198 с.
- 19 Іваньков І. Особливості організації пробації у франції, великобританії та швеції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 2 серпня 2016 року), м. Чернігів, 2 серп. 2016 р. Чернігів, 2016. С. 61–63.
- 20 Радов Г.О. Пенітенціарна ідея: Думки на тему. – К.: МП«Леся», 1997. – 288 с.

21 Тхоровська С. МЕТОД ДИСКУРС-АНАЛІЗУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ІДЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ). Молодий вчений : навч. посіб. 2-ге вид. Львів, 2022. С. 104–107. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3197/3162> (дата звернення: 04.06.2023).

22 Марченко В. РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ. Молодий вчений. 2017. № 11. С. 941–943. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/ni2017/11/228.pdf> (дата звернення: 04.06.2023).

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: «РОЗВИТОК ПЕНІТЕРНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ МІШЕЛЯ ФУКО»

Студентка: Бандура Дар'я Олександрівна

Рік навчання, факультет: 4-го року навчання, ФСНСТ

Науковий керівник: Голіченко Тетяна Самійлівна

Рецензент _____

Захищена “ ____ ” _____ 202_ р.

Короткий зміст роботи: У роботі досліджено проблематику розвитку пенітенціарної системи Франції покладаючись на роботу філософа Мішеля Фуко «Наглядати і карати: Народження в'язниці». У роботі досліджено явище становлення виправної інституції, що є однією із ключових механізмів роботи кримінального права. Описано причини виникнення пенітенціарної системи та різновиди проявів її роботи, проаналізовано питання соціальних та політичних ризиків. Було розглянуто та досліджено реальні прояви негативної роботи системи та зроблено висновки про те, що прогалини в конструкті пенітенціарних систем, можуть призвести до появи глобальної соціально-політичної кризи. За допомогою дискурс - аналізу було досліджено і підтверджено теорію, що загальне зростання держави може супроводжуватися та впливати на появу, розвиток та загострення пенітенціарних проблем. На основі дослідження про необхідність контролю та нагляду за сектором з боку держави та громадян, які мають безпосередній вплив на її роботу та формування, а також про важливість наявності цілісної нормативно-правової бази.